

Női rabbik a zsidóságban

Szász Antónia

Corvinus Egyetem – Budapest

Bevezető

A zsidóságban a Jeruzsálemi Templom és a Második Szentély Kr. e. 70-ben történt lerombolása óta nincsenek papok. A rabbi vallási tanító, a zsidó vallási tanok ismerője, nem a vallás papja. Szellemi vezető, és e tekintetben vallási vezető. A zsidóságban ugyanis nem kell rabbi az istentiszteletek, illetve az (életciklus fordulóihoz kötődő) átmeneti rítusok megtartásához. Bárki, aki megfelelő tudással és vallási hittel rendelkezik, vezetheti ezeket. A szentnek tartott szertartások (közösségi ima, *Kaddis*-mondás) teljes megtartásához nem a rabbi, hanem az ún. *minján* megléte szükséges, vagyis tíz — a zsidó vallás szövegeiben és rítusaiban járatos — zsidó felnőtt jelenléte (a reform irányzatokban a nőket is beleszámolva).¹

Tanulmányomban tehát nem papnőkről írok, hanem olyan nőkről, akik közösségük vallási tanítói lettek. Minekután a rabbi hivatást hagyományosan férfiak töltik be, kiemelten azokkal az irányzatokkal foglakozom, amelyekben e hivatás emancipációja megvalósul.

Zsidó papok, rabbik, kántorok

A jeruzsálemi Szentélyben a papi teendőket — a Templom vezetését, a szertartások felügyeletét — Áron főpap és leszármazottai látták el, akikből *Izrael papjai*, az ún. kohének vagy kohaniták lettek. A szent munka teendőiben az ugyancsak Lévi törzséből származó leviták segítették őket. A kohének funkciója és szerepe a történelem során többször változott (egy időben gyógyítók, bírák és tanítók is voltak), de mindvégig ők mutatták be a Templomban az áldozatokat és a *jóm kippuri*² istentiszteletet. A Szentély pusztulása után korábbi feladataik megszűntek. A vallási vezetésre való alkalmasságot a származás, a születési jog helyett a vallási tudás, az iskolázottság és az egyéni érdemek határozták meg. Bizonyos kiváltságaik azonban megmaradtak: a papi áldás és az elsőszülöttek megváltása a kohének előjoga; közösségi istentiszteletek alkalmával először kohanitát, ha nincs, akkor levitát hívnak fel a Tórához. Kivált-

¹ A *minján* (héber), *minjen* (askenázi) szó jelentése „szám, létszám”. A gyülekezethez szükséges létszám.

² *Jóm Kippur* (héber): Az Engesztelés napja.

ságaikat őrizendő számos előírás vonatkozik rájuk. Kiemelt státuszuk a hagyományos közösségekben mai napig érvényben van.³

A *kántor* (héberül *hazzán*), illetve az előimádkozó a „gyülekezett küldötte” (a *seliah cibbur*) szerepét tölti be. Ő „képviseli” és vezeti a közösséget a Mindenható előtt. Egy kellemes hangú kántor vagy előimádkozó éneke nemcsak a szellemet, hanem a szívet, lelket is megszólítja; a gyülekezet számára örömet, a Mindenható irányában vallási tiszteletet, megbecsülést fejez ki.

A *rabbi* szó a héber „nagy” (*rav*) gyökből származik, jelentése nagy tudású, nagy tekintélyű. Eredetileg azokat szólították így, aki tudásuk, bölcsességük, példamutató viselkedésük révén érdemelték ki e megtisztelő („mesterem”, „tanítóm”, „uram”) titulust. A jeruzsálemi Szentély pusztulása után a rabbik szerepe is megváltozott, bizonyos tekintetben ők léptek a papok helyére: az írástudók, a zsidóság szent iratainak és a vallási törvények ismerői, akik emlékezetükben őrizték meg a vallási tanokat, és akik így a nép tanítómesterei lettek. A szent szövegek, rítusok ismerete és reputációjuk folytán alkalmasak voltak az istentiszteletek vezetésére. A Tóra ezen felül bírói joggal is felruházta őket, hogy — tudásuk és tapasztalataik alapján — vitás vallási kérdésekben döntést hozhassanak.⁴

A *gabbaj* hagyományosan a közösség *világi vezetője*; napjainkban a gyülekezet elnöke és tisztségviselői viselik ezt a címet, akik a közösségben ügyvezetői feladatokat látnak el.

A fenti pozíciókat a hagyományos zsidó irányzatokban kizárólag férfiak bírhatják, a (több szabadelvű irányzatot tömörítő) progresszív zsidóságban és a maszorti vagy konzervatív közösségek egy részében viszont férfiak és nők egyaránt betölthetik.

A progresszív judaizmus

Maga a progresszív judaizmus egy reformer zsidó vallási mozgalom és ideológia. Különlegessége a nagyfokú emancipáció és szabadság, a gondolat és a vallási élet terén is — utóbbi a mozgalom leginkább támadott felülete. Követőinek számarányát tekintve mára világviszonylatban a legnépesebb zsidó vallási irányzat, Magyarországon azonban még nem hódított teret. Felfogását és reformer, női rabbik is elismerő gyakorlatát rendkívüli ellenállás fogadta (és fogadja) más zsidó irányzatok részéről.

A progresszív judaizmus kialakulása és elterjedése

A zsidóságban mindig voltak újító mozgalmak, de igazán markáns, modernizáló változást a 19. század elején szárba szökkenő reformer mozgalmak indítottak el.

Két meghatározó irányzat alakult ki, a liberális és a reform judaizmus, amelyek gyökerei a 18. századi felvilágosodásig nyúlnak vissza, és amelyekre Moses Mendelssohn német filozófus, a zsidó felvilágosodás (héber kifejezéssel *haszkála*) nagy alakjának gondolatai is termé-

³ Vö. DONIN 1998: 183–189; SZÁSZ 2012: 72, 277–278.

⁴ DONIN 1998: 180–182.

kenyítően hatottak. Mendelssohn a judaizmus újraértelmezését szorgalmazta, mondván: a judaizmus nem vallás, hanem vallássá tett törvény. Annak érdekében, hogy a szövegek megértését elősegítse, irodalmi német nyelvre fordította a Biblia egyes részeit.⁵

A liberális judaizmus az 1830-as évek Németországában bontakozott ki, és innen terjedt el szerte a világon. Újfajta vallásfilozófiájára nagy hatással voltak a közép-európai zsidó értelmiség jelentős gondolkodói, Martin Buber, Gershom Scholem, Franz Rosenzweig.⁶ Szemlélete a buberi gondolattal rokon, amely a törvények értelmét kereső, és azok szellemében cselekvő vallásosságot tartja a zsidóság követendő példájának az ún. *halákhikus*,⁷ a vallási törvényeket betű szerint követő életforma helyett.⁸ A reform judaizmus hasonló alapelvek mentén fejlődött ki, és az angolszász területeken vált igazán népszerűvé.

A liberális és reform zsidó mozgalom a felvilágosult, modern életvitel közepette igyekezett megteremteni a zsidó identitás és a zsidó vallás megőrzésének lehetőségét és helyét: a hagyományos előírások kornak megfelelő újraértelmezésével, a szertartások megújításával. Sok helyütt nemzeti nyelven imádkoztak és bizonyos vallási előírásokat el is hagytak (például a táplálkozásra vonatkozó szigorú kóserági⁹ előírásokat).

Franciaországban a 19. század közepén a zsidóság már liberális többségű volt. 1856-ban a Főrabbi Konferenciáján kimondták bizonyos reformok bevezetését a zsinagógai szertartásokba: lerövidítették a liturgiát, bevezették a francia nyelvű hitszónoklatot (rabbi által tartott vallási tanítást, *drósét*), az orgonák építését, valamint több (ekkor inkább még csak fizikális) teret engedtek a nők számára. Miután 1905-ben megszűnt a zsidó egyháztanácsok állami támogatása, az újító irányzatok létrehozták autonóm vallási szervezeteiket. Elsőként a liberális zsidóság, 1907-ben, Franciaországi Liberális Izraelita Szövetség (Union Libérale Israélite de France) néven.¹⁰

Az Egyesült Királyságba korán eljutott a reform és a liberális irányzat is. Az első reform zsinagógát a németországi Seesenben alapították 1810-ben, az első angliait pedig 1841-ben Nyugat-Londonban, s ezt 1856-ban követte a második, manchesteri alapítás. A londoni székhelyű Mozgalom a Reform Judaizmusért (Movement for Reform Judaism) nevű szervezet egyértelműen Németországba vezeti vissza az irányzat keletkezésének gyökereit. Gyakorlatában az amerikai reform judaizmusnál tradicionálisabbnak tekinti magát. A szervezethez ma 42 reform zsinagóga tartozik, több mint 35 ezer taggal (a gyermekeket is beleértve). Ez a zsinagógai kötődéssel rendelkezők közel 20%-a.¹¹ A liberális judaizmus brit ernyőszervezetét

⁵ SZÁSZ 2010.

⁶ Vö. LÖWY 1988.

⁷ *Halákhikus*: a zsidó vallás életviteli és rituális szabályrendszerének megfelelő. *Halákha* (héber): „járható ösvény”, „járt út”. A zsidó vallási-rituális törvények összegzése, illetve a zsidó tradíció összefoglaló megnevezése (LAU 1994: 6).

⁸ BUBER 1940.

⁹ *Kóser* (héber): „alkalmas, megfelelő”, rituálisan tiszta. Vallási szakértő által ellenőrzött. A kifejezést használják életmódra, kosztra, helyiségre, egyénre is.

¹⁰ BENBASSA 1997: 144–150.

¹¹ GRAHAM – VULKAN 2010: 13.

1902-ben alapították meg Liberal Judaism néven. Ma 35 zsinagóga a tagja, több mint 15 ezer hívővel.

Az Egyesült Államokba szintén német hatásra jutott el az irányzat, és itt terjedt el leginkább, mivel életképes választ adott az amerikai kultúra növekvő szekularizációjára és az asszimilációs nyomásra azáltal, hogy vonzó alternatívát kínált a zsidósággal való végleges szakítással és a teljes zsidó identitásvesztéssel szemben.¹² A mai Reform Judaista Szövetség (Union for Reform Judaism) elődjének az 1873-ban Isaac Mayer Wise rabbi által alapított Amerikai Héber Hitközségek Szövetségét (Union of American Hebrew Congregations) tekintik. Kezdetben 28 város 34 hitközségét foglalta magába, ebből fejlődött tovább egy 900 hitközséget tömörítő nemzetközi szervezetté.¹³ Ma az Egyesült Államokban a reform judaizmus a legnagyobb zsidó vallási irányzat, 1,5 millió hívővel. Az arányokat jól érzékelteti, hogy a zsidó vallásúak közel 40%-a reform zsidó.¹⁴

Azok, akik már nem tudtak, vagy nem akartak szigorúan törvénykövető életmódot folytatni, és az új körülményekhez való alkalmazkodást a zsidó vallásban is kívánatosnak tartották, ugyanakkor a vallási reformot túl nagynak, túlon túl liberálisnak ítélték, deklarálták, hogy a zsidó vallási hagyományok ennél nagyobb megőrzését igénylik, és útjára indították a zsidó vallás ún. hagyományőrző irányzatát. Hitelveit a 19. század végén dolgozta ki Solomon Schechter rabbi az Egyesült Államokban. Az irányzat az Egyesült Államokban és Kanadában a *konzervatív*, másutt a *maszorti* elnevezést kapta.

Európában a maszorti irányzat elterjedésének történeti okai is vannak. Az első reform közösségek az emancipáció, illetve több helyütt az 1840-es évek végének forradalmi hangulata közepette és hatására jöttek létre. Németországban a 19. század elejétől kezdve, Magyarországon az 1840-es években (Einhorn Ignác vezetésével). A forradalmi hullámot követően egyfajta konszolidáció kezdődött; arra törekedtek, hogy kevésbé radikális, a *halákhát* tiszteletben tartó, de a modernizációval számot vető, bizonyos újításokat bevezető középutas megoldást találjanak.¹⁵

A *rekonstrukcionista* mozgalom az 1920-as években kezdett kibontakozni az amerikai konzervatív irányzaton belüli alternatívaként, Mordecai Kaplan rabbi hatására. A reform irányzattól eltérően a halákhikus kérdések eldöntését nem az egyénre, hanem a helyi közösségre, annak normaképző erejére bízák.

A liberális, reform és rekonstrukcionista irányzatok követőit tömöríti a *Progresszív Judaizmus Világszervezete* (World Union for Progressiv Judaism, röviden *WUPJ*). 1928-ban alakult meg Berlinben, és mára a legtöbb hívőt tömörítő zsidó vallási irányzat. 45 országban

¹² SILVERSTEIN 1994.

¹³ A szervezet közgyűlése 2003-ban javasolta a névváltoztatást, mivel inkább reform és judaista, semmint héber nyelvű és csupán amerikai a szövetség. Ma már az Egyesült Államokon kívül Kanadában, a Bahamákon, Puerto Ricóban és a Virgin-szigeteken is képviselteti magát.

¹⁴ MAYER – KOSMIN – KEYSAR 2003.

¹⁵ Magyarországon a magát a konzervatív irányzattal rokonító neológia ettől eltérő történelmi úton jött létre az 1868–1869-es „országos egyetemes zsidó gyűlésen”.

képviselteti magát; több mint 1200 zsinagóga és 1,8 millió hívő tartozik hozzá.¹⁶ Az Európai Régióknak 163 tagszervezete van (ebből 153 zsinagóga, hitközség). Két magyarországi tagszervezete a Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség és a Bét Orim Reform Zsidó Közösség. Vallási döntésekben és a betéréseket illetően mindkét közösségnek a WUPJ Európai Régió vallási bíróságához kell fordulnia. A Bét Orim tagja az amerikai Reform Judaista Szövetségnek is. A londoni reform ernyőszervezetnek nem tagja, de mindketten tagszervezetei a WUPJ-nak.

Izraelben a progresszívnek nevezett mozgalom az amerikai reform irányzat izraeli megfelelője. Izraelben letelepedett amerikai rabbik közvetítésével jutott el ide. Az első reform zsinagógát 1958-ban alapították Jeruzsálemben, az első reform kibucot pedig 1976-ban, Aravában.

Magyarországon a progresszív, liberális és reform szavakat szinonimaként használják, szabadelvű, haladó szellemiséget értenek alatta.¹⁷

Európában progresszív, liberális, reform és maszorti rabbikat, kántorokat, közösségi vezetőket az 1956-ban alapított, londoni székhelyű *Leo Baeck College*-ban, illetve az 1999-ben alapított, berlini *Abraham Geiger Kolleg*-ben (mondhatni liberális rabbiképző főiskolán) képeznek. A Leo Baeck College (amely a vészkorszak után a progresszív zsidóság szellemi központjává vált) az első és legnagyobb progresszív zsidó egyetem és rabbinikus kollégium Európában, az Abraham Geiger Kolleg [College] pedig első a kontinentális Európában.¹⁸

Európán kívül a *Hebrew Union College – Jewish Institute of Religion* (HUC–JIR) amerikai reform rabbiképző intézet Cincinattiben, Los Angelesben, New Yorkban és Jeruzsálemben kiépült kampuszaiban képeznek reform rabbikat, kántorokat, zsidó oktatókat és közösségi vezetőket. Az Amerikai Rabbik Központi Konferenciája (Central Conference of American Rabbis) 1899-ben jött létre; rendszeresen ad ki imakönyveket, oktatási segédanyagokat, összefogja és támogatja a világszerte ma már több mint 1800 reform rabbi munkáját.

A progresszív irányzat megjelenése Magyarországon

A progresszív irányzat hazai megjelenése a rendszerváltozás időszakához kötődik: a Szim Salom¹⁹ Progresszív Zsidó Közösség nevű szervezet csoportszintű szerveződésből — a felélénkülő civil társadalmasodás folyamatának részeként — alakult át hazánk első progresszív zsidó közösségévé 1992-ben. A Szim Salom azon, zsidó reneszánsznak is nevezett folyamat

¹⁶ A WUPJ-nak 7 regionális ernyőszervezete van: Ausztrália, Ázsia és Új-Zéland; Dél-Afrika; Európa; Észak-Amerika; Izrael; Latin-Amerika és a Karib-szigetek; és a volt Szovjetunió területén (<http://wupj.org>).

¹⁷ A Bét Orim Reform Zsidó Közösség nevében a reform szó a reformer felfogás mellett az amerikai típusú reform irányzatra is utal. Európában még 29 hitközség nevében szerepel a reform szó, mindegyik az Egyesült Királyság területén található, és az ottani (brit) reform irányzatra vonatkozik (SZÁSZ 2012: 65).

¹⁸ *Abraham Geiger* (1810–1874) frankfurti rabbi a reform mozgalom egyik első szószólója volt, aki 1836-ban vetette fel egy zsidó teológiai fakultás megalapításának gondolatát. *Leo Baeck* (1873–1956) német-lengyel zsidó rabbi, a progresszív judaizmus egyik vezéralakja. A II. világháború után ment Londonba. Tanított a Hebrew Union College-ban, és volt a WUPJ elnöke. A Leo Baeck Intézetet a németajkú zsidóság történetének és kultúrájának tanulmányozása céljából hozták létre 1955-ben.

¹⁹ A *Szim Salom* jelentése: „Adj békét!” Ezzel kezdődik az *Amida* (az „állva mondandó ima”) utolsó áldása.

terméke, amelyben a társadalmi változások nyomán felszínre törhettek az elfojtott identitás-elemek, és ami az átalakulás okozta bizonytalanságban sokakat a zsidó gyökerek felkutatása sarkallt. Az identitáskeresés, az új közösség utáni vágy nem ritkán — kinél időlegesen, kinél tartósan — a zsidó tradíciókat ápoló közösségek felé vette az irányt.²⁰

A Szim Salom Közösséget olyan emberek alapították meg, akik kettős, magyar és zsidó identitással rendelkeztek, és igényük volt a hagyományok megismerésének és megélésének Magyarországon történő újszerű, modern megvalósítására. Annak, hogy egy kis baráti társaság a progresszív mozgalomhoz csatlakozott, egy angol progresszív zsidó házaspárral való találkozás állt a háttérben: az ő tapasztalataik keltették fel érdeklődésüket, és általuk kerültek kapcsolatba az angliai mozgalommal. Hazánk második progresszív közössége, a Bét Orim²¹ Közösség 2006-ban alakult meg; rabbija Dr. Raj Ferenc, aki 35 évig amerikai reform gyülekezetekben teljesített szolgálatot. A Szim Salom női rabbival 2004-ben, a Bét Orim 2008-ban alapított hitközséget. Egyházi státuszukat 2012-ben veszítették el a hazai jogi környezet megváltozása okán: vallási tevékenységet végző egyesületként működnek tovább.

Hazánkban már a 19. század közepén voltak olyan rövidéletű reformkezdeményezések Horn Ede (Einhorn Ignác) vezetésével, amelyek kevésbé törvényorientált, de annál pezsgőbb hitéletet és „korhoz illő”, magyar nyelvű istentiszteleteket szorgalmaztak.²² Ez 2006-ig történelmi érdekesség volt csupán, mígnem a Bét Orim Reform Zsidó Közösség deklarálta, hogy „szervezetünket az 1848-ban alapított és 1852-ben feloszlott Pesti Középponti Reform Zsidó Egylet újraalapításának tekintjük”.²³

A progresszív irányzat felfogása és gyakorlata

A reform irányzat szabadelvűsége gondolati és cselekvésbeli síkon egyaránt érvényesül, így a vallási megújulás tartalmi (ideológiai, teológiai) és formai (rituális/liturgikus, szokásbeli) jegyekben egyaránt jelentkezik.

A progresszív irányzat hívei a Tórát és a tórai törvényeket nem isteni eredetűnek, hanem Isten által ihletett, ám emberek által írottak tételezik. Következésképp másképp gondolkodnak a parancsolatokról, mint a hagyományos irányzatokban, ahol azokat transzcendens eredetűnek vélik, s emiatt betartásuk kategorikus kötelességnek minősül.²⁴ A progresszív zsidók a vallási törvények betartását nem betű szerint, hanem azok szellemében tartják megfelelőnek, és ekképp ajánlják. A parancsolatokat nem kizárólag a híres Tóra-magyarázók alapján interpretálják, hanem szabadon elmélkednek róluk, és adekvátnak ismerik el saját értelmezéseiket is. Az Istennel való kapcsolatot személyesnek és párbeszéd jellegűnek, a ki nyilatkoztatást be nem fejezett folyamatnak tekintik. Az etikai törvények követésére helyezik a hangsúlyt. Bizonyos törvényeket nem örökérvényűnek, hanem abban a történelmi korban

²⁰ SZÁSZ 2002, 2012.

²¹ A *Bét Orim* jelentése: „Fények háza”.

²² FROJIMOVICS et al. 1995: 137–141; SZÁSZ 2012: 67–69.

²³ SZÁSZ 2012: 124.

²⁴ SZÁSZ 2008.

ismernek el relevánsnak, amelyben keletkeztek. Nézetük szerint a folyamatosan változó világban a judaizmusnak is mindig meg kell (tudni) újulnia.

Céljuknak tekintik a zsidó tradíció megismerését, ám azt sem statikusnak, hanem folyamatosan változónak tartják, amely reagál a társadalmi változásokra, és az egymást követő nemzedékek tapasztalatait, a különböző kultúrák hatásait is magába építi. Ideológiájuk és a tradícióhoz való eltérő viszonyulásuk folyománya a vallási törvények újraértelmezése, a szertartások bizonyos mértékű racionalizálása (számuk csökkentése, hosszuk lerövidítése, a hagyományos kezdési időpontok elcsúsztatása), hogy azok jobban megfeleljenek a modern ember életritmusának és igényeinek. Úgy gondolják, hogy a zsidó tradíciónak a mai embert megszólítónak kell lennie, ezért megváltoztatása, új elemekkel való gazdagítása megengedhető. Az istentiszteletekből kihagyják az ismétléseket, nem ragaszkodnak az imák eredeti szövegéhez, olykor formai újításokkal a mai kornak megfelelővé teszik ezeket, sőt elfogadhatónak tartják újabbak kitalálását is.

A progresszív zsidóságban természetesnek tartják, hogy a tanítást sokféleképp lehet hinni és értelmezni. A régi időkben is így volt ez, amint a modern korban is. Istent szintén különféleképpen gondolják el: ki gondoskodónak, ki teremtő, transzcendens hatalomnak, más az emberben élő moralitásnak. A progresszív zsidóságban emellett agnosztikusok és ateisták is vannak (ők a zsidó történelem és kultúra fontos részeként fogják fel a zsidó vallást és a zsidó tanításokat).²⁵

Az irányzat nagy szabadságot enged híveinek abban, mit tartanak meg a zsidó hagyományból, azon az alapelven, hogy *inkább kevesebbet, de azt mélyebben átélve, személyes indítatásból tegyék.*

A progresszív irányzat követői explicit módon kinyilvánítják, hogy számukra bizonyos parancsolatok prioritást élveznek. Szerintük mindenkinek jogában áll a parancsolatok közül — az etikai törvények betartása mellett — szabadon válogatni, azokat a maga számára hierarchikusan rendezni, és mindenkinek magánügye, hogy — néhány alapvető, elsősorban etikai előíráson túl — milyen parancsolatokat tart be. (A Szim Salomban azt mondják, „*itt mindenki maga állítja fel saját halákháját*”). Ebből kifolyólag nem kérik számon senkitől a parancsolatok betartását (így például azt sem, hogy valaki kóser háztartást vezet-e).

Természetesnek tartják azt is, hogy a tradíció magába építi a szekuláris világban megjelenő, számukra értéket képviselő ideákat. Ennek egyik ékes példjaként a világi életben növekvő emancipáció némi fáziskéséssel ugyan, de maga után vonta az emancipációs törekvéseket a vallási életben is.

A progresszív mozgalom elkötelezett a nemek és minden ember teljes egyenjogúsága mellett, az élet minden területén. Ebből kifolyólag az emancipációt a zsidó hitéletben is érvényre juttatja: egyenlő jogokat és kötelezéseket biztosít a férfiaknak és a nőknek, a papi és a nem papi származásúaknak egyaránt.

²⁵ SZÁSZ 2002; SZÁSZ 2012.

Férfiak és nők egyenlő eséllyel vehetnek részt a vallási, társadalmi és közösségi életben. Így a nők is betölthetnek bármely közösségi vagy zsinagógai posztot, lehetnek kántorok, rabbik, közösségvezetők, a Tóra tudós magyarázói.

Szintén egalitárius felfogásukból adódik a liturgia megváltoztatása. Szövegszinten a nemi státuszra vonatkozó részeket kihagyják vagy módosítják.²⁶ A nők is beleszámítanak a minjánba (a tíz imádkozó ember közösségébe), rituális tér- és tárgyhasználatuk nem különbözik a férfiakétól: magukra vehetik az imasálat (*tallitot*) és az imaszíjakat (*tefillint*), nem kell a férfiaktól, családjuktól elkülönülve ülniük,²⁷ felmehetnek a Tórához a nyilvános Tóraolvasás alkalmával, Kaddist (szent imát) mondhatnak halottaikért.²⁸ A férj és a feleség viszonyát vallásjogilag is egyenlő alapokra helyezik.

Az egyenjogúság a házasság körüli jogokban és szokásokban is megmutatkozik. A progresszív irányzat követői úgy látják, a hagyományos zsidó esküvőn a menyasszony lényegében passzív, és a házasságlevél (*ketuba*) csupán a férj anyagi kötelezettségeit tartalmazza feleségével szemben. A progresszív esküvőn a házasulandók egyenrangú, aktív félként vesznek részt, a házasságlevél kölcsönös kötelezettségeiket rögzíti a szeretetre és a törődésre vonatkozóan. Hagyományosan a válás vallási eljárását csak a férj kezdeményezheti. Ha ezt nem teszi, akkor a nő — legyen akár polgárilag elvált — vallási értelemben továbbra is volt férjéhez van kötve. Amennyiben újraházasodik, a második házassága tiltott kapcsolatnak minősül, születendő gyermeke *mamzer* (tiltott kapcsolatból született) lesz, akinek tilos elfogadott kapcsolatból születettel házasodnia. A progresszív zsidóság igazságtalannak és így semmisnek tekinti ezt a törvényt, és számos hitközségnél a nő is elindíthatja a válás vallási eljárását, és hivatalos írást (*gétet*) adhat volt férjének arról, hogy frigyük vallási értelemben is semmis.

A progresszív irányzatban nincs kitüntetett szerepe a kohanitáknak és a levitáknak, akiket a hagyományos irányzatokban bizonyos kiváltságok illetnek meg, és (jórészt kiváltságaik megőrzése érdekében) több előírás vonatkozik rájuk.²⁹

Az istentiszteletet általában a rabbi vezeti, ugyanakkor ez a liturgiában járatos laikusok számára is megengedett. Fontosnak tartják, hogy mindenki aktív részese legyen az istentiszteleteknek, ezért kántori kvalitásokat nem igénylő dallamokat tanulnak meg és énekelnek együtt, illetve a hagyományostól eltérő dallamvariációkat is felhasználnak (kortárs, tánccházakból ismert dallamokat).³⁰

²⁶ Például a hagyományos imarendben a férfiak azt mondják: „*Áldott vagy Te, világ Királya, aki nem teremtettél nőnek*”, míg a progresszív zsidó férfiak és nők: „... *aki kedvére teremtett*”. A „*minden férfira*” szövegű áldásokat „*minden emberre*” mondják. Az „*Ábrahám Istene*” megnevezés helyett az „*Ábrahám és Sára Istene*” kifejezést használják.

²⁷ A reform és a maszorti zsinagógában a férfiak és a nők együtt ülhetnek. Neológ zsinagógákban a nők külön padosorokban vagy a karzaton foglalnak helyet. Az ortodox és a szigorúbb neológ zsinagógákban rács, függöny (*mehica*) választja el a férfiak és a nők által használt teret.

²⁸ Ezeket a Tóra a férfiak számára előírja, ám — mutatnak rá a reform zsidók —, nincs kikötve, hogy a nők ezeket nem tehetik.

²⁹ Például nem szabad elvált vagy betért nővel házasodniuk. Kohén nem érinthet holttestet, de még egy fedél alatt sem tartózkodhat vele (hacsak nem ő a gyászoló), a temetőben külön parcellát tartanak fent a számukra.

³⁰ A progresszív közösségekben is vannak kántorok, akik az istentiszteletek egy részén, illetve ünnepi istentiszteletek alkalmával énekelnek hol egyedül, hol a közösséggel együtt. A Szim Salomnak egy évtizede tagja egy

Az 1980-as évektől az amerikai reform irányzat már nemcsak az anyai, hanem az apai ágon zsidó származású egyéneket is zsidóként ismeri el. Európában a matrilineáris leszármazást veszik figyelembe; akinek édesanyja nem zsidó, annak rabbinikus bíróság (*bét din*) előtt kell betérnie a zsidó vallásba. További különbség az amerikai típusú reform és az egyéb zsidó irányzatok között, hogy egyes reform rabbik hajlandók vegyes házasságokat is celebrálni, amennyiben a házasulandó felek között egyetértés van abban, hogy a zsidó vallás szerint élnek és gyermekeiket is ebben a szellemben nevelik.

A hazai progresszív szervezetekben szívesen fogadják azokat is, akik nem anyai ágon zsidók, vallásjogilag azonban a WUPJ Európai Régió matrilineáris irányelvét követik (mivel szervezetileg odatartoznak). Viszont a betérés elé nem gördítenek akadályokat: intenzív, akár már egy éves felkészülés után is sor kerülhet rá, ha valaki belső indítatásból, mély elkötelezettségből választja ezt az utat.

A Tikkun Olám, a *Világ megjavítása*, fontos eszme a progresszív irányzatokban.

A progresszív zsidók a társadalmi igazságosságot a zsidó lét egyik központi elemének tartják, amelyet az egyén életében (jócselekedetekkel) is morális kötelesség megvalósítani. Vallják, hogy figyelni kell az egyén belső életére (imádsággal, elmélyüléssel, meditációval, tanulással, énekléssel) és a környezetére is, ahol a békét kell keresni és előmozdítani, sokkal inkább hidakat építeni, mint határokat vonni. A zsinagógaikban, közösségeikben szívesen fogadják az érdeklődőket is.

Női rabbik a zsinagógában

A rabbi hivatás emancipációja — rabbinők a világban

A progresszív irányzatok rabbiképző szemináriumain oktatnak és avatnak is női rabbikat. Az ortodoxia a női rabbikat ugyan nem fogadja el, de napjainkban egyre több helyen nyílik lehetőség arra, hogy a nők is talmudikus, háláchikus tanulmányokat folytassanak.

A rabbi hivatás emancipációját illetően az Egyesült Államok, Anglia és Németország jár az élen (itt maszorti/konzervatív rabbinők is tevékenykednek), ellentétben például Hollandiával, ahol még a reform beállítottságú holland zsidók sem engednek női rabbit működni.

Az első női rabbi Regina Jonas³¹ volt, akit 1935-ben avattak fel Németországban.³²

A reform irányzat rabbiképző intézményében, az 1875-ben alapított Hebrew Union College-ban 1972-ben avatták az első női rabbist (és egyben Amerika első női rabbiját), Sally Priesand személyében. Azóta itt több mint 630 női rabbi vehette át diplomáját.³³ Az 1956-ban

énekművész férfi, aki kántori feladatokat vállal. A Bét Orim nagyobb ünnepekre egy énekesnőt is el szokott hívni, aki jól ismeri a hagyományos dallamvilágot, és vendégkántorként énekel az ünnepi rendezvényeken.

³¹ Regina Jonas 1902-ben született Berlinben. 1944 decemberében végezték ki Auschwitzban.

³² Az ő életéről készített kreatív dokumentumfilmet *Regina* címmel Groó Diána filmrendező (2013, 66 perc).

³³ A HUC–JIR statisztikái alapján 2012-ig 631 női rabbist avattak.

alapított Leo Baeck College vezetősége 1967-ban hozott döntést arról, hogy női rabbijelölteket is fogadnak a rabbinikus programokon. Az első női rabbit 1975-ben avatták a brit Jackie Tabick személyében, s azóta több mint 160 nőt avattak itt rabbivá. 2011 óta a Leo Baeck College igazgatója Dr. Deborah Kahn-Harris, aki maga is az intézmény végzettje. Magyarországon az első és eddig egyetlen női rabbi Kelemen Katalin, a Szim Salom rabbija, szintén a Leo Baeck College-ban végezte tanulmányait, és ott avatták rabbivá 1998-ban.

Németországban több progresszív rabbi tevékenykedik, és maszorti rabbinő is van.³⁴ Ugyanakkor Németországban Regina Jonas óta nem avattak női rabbit egészen 2010 novemberéig, amikor is az ukrán születésű Alina Treigert, az Abraham Geiger Rabbiképző Főiskola végzett növendékét felavatták Berlinben.³⁵ 2011-ben aztán egy német születésű rabbinőt is avattak, Antje Deusel személyében.

Franciaországban az első rabbinő az 1965-ös születésű Pauline Bebe, aki 1985-ben kezdett rabbinikus tanulmányokat a Leo Baeck College-ban, 1990-ben avatták rabbivá. Franciaország második női rabbija Célia Surget, aki szintén a Leo Baeck College-ban tanult. 2007-es rabbivá avatása után a párizsi Reform Zsinagógában, majd 2012-től az Egyesült Királyságban, a Radlett & Bushey Reform Zsinagógában gyakorolja hivatását. A harmadik francia rabbinő Delphine Horvilleur, ő New Yorkban, a Hebrew Union College-ban végezte tanulmányait, és 2008-ban avatták fel. Két férfi kollégájával teljesít szolgálatot Párizsban, a Movement Juif Libéral de France (MJLF) rabbijaként.

Béatrice de Gasquet francia szociológus részletesen tanulmányozta a nők vallási életben betöltött szerepeit. Úgy látja, a női rabbik helyzete a férfiakénál általában nehezebb, küzdelmesebb, férfi kollégáiktól eltérően ítélik meg őket. Létezik egy előzetes, kevésbé észrevehető szelekciós folyamat: a nők (többsége) inkább a férfiakra hagyja a rabbi szerepet, ők inkább hitoktatóként tanulnak tovább, és a gyülekezet oktatásában vesznek részt. Azok a nők, akik a rabbi hivatás mellett döntenek, egyedülállóak vagy gyermektelenek, illetve gyermekeik már felnőttek, és többnyire már van felsőfokú végzettségük. Szeretnek kisebb közösséget választani. A feminin jelleg, a (szélesebb értelemben vett) érzékenység pozitív többletet nyújt a hívek számára.³⁶

Párhuzamot érzünk az első hazai rabbinő esetén is, aki értelmiségi nőként, 40 éves kora után kezdett rabbinikus tanulmányokat, és egy őt ismerő, kis baráti közösség rabbija lett.

³⁴ Például a svájci származású Beata Wyler Oldenburgban. Először konzervatív rabbi szemináriumba járt, majd a Leo Baeck College-ban tanult Londonban, 1995-ben avatták rabbivá.

³⁵ SZÁSZ 2012: 66–67.

³⁶ GASQUET 2009.

Nemzetközi kapcsolódások, női szervezetek, fórumok

A progresszív rabbiképző intézetek mellett a tapasztalatcserének számos fóruma adódik.

Az amerikai női rabbik tekintetében érdemes megemlíteni Women's Rabbinic Network elnevezésű csoportot az Amerikai Rabbik Központi Konferenciáján belül, amelyet rabbinikus tanulmányokat folytató hallgatónők hoztak létre 1975-ben, hogy sokoldalú támogatást nyújtsanak a nőknek, különösen rabbi hivatásuk első éveiben.³⁷

Európában az 1998-ban alapított Bét Debora szervezet általában a zsidó nők emancipációja mellett száll síkra. A női rabbik, kántorok, közösségi vezetők, valamint a női témákkal foglalkozó kutatók és érdeklődők számára és összefogására igyekszik nemzetközi kapcsolat-hálót építeni. A személyes találkozás és tapasztalatcsere előmozdítására 1999 óta szervez konferenciákat.³⁸ Olyan fórumot kíván létrehozni, amely a zsidóság minden irányzata számára nyitva áll. Szeretné támogatni a zsidó nők tanulását, közösségi szerepét, a női rabbik, kántorok, közösségi vezetők hivatásgyakorlását, a zsidó nők kulturális örökségének ápolását. Erősíteni a zsidó-feminista öntudatot.³⁹

A Bét Debora konferenciáknak Kelemen Katalin rabbi is gyakori előadója.

Magyarország első női rabbija

A Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség női rabbija, *Kelemen Katalin* a vészkorszak után, 1951-ben született szekuláris, nem vallásos zsidó családba. Fiatalon részt vett a falukutató mozgalomban, sokáig nyelvtanárként dolgozott. Felnőttként kezdett el közeledni a zsidó valláshoz és hagyományhoz. A Szim Salom Közösség egyik alapítója és vezéregyénisége lett.

Kelemen Katalin korábban nem tartozott vallási irányzathoz. Amikor megismerte a progresszív judaizmust, akkor érezte azt, hogy számára ez a megfelelő út.

Amikor a '80-as években megismerkedtek az angol progresszív zsidókkal, látták, hogy korban, érdeklődésben, értékrendben nagyon hasonlítanak hozzájuk, de nagyon is eleven vallásos zsidó életet élnek: péntek este gyertyát gyújtanak, szombat délelőtt és péntek este is zsinagógába mennek, megtartják az ünnepeket. S közben ez az élet ugyanolyan modern, mint az övék. Kelemen Katalin így emlékezik erre: „*Addig a zsidóságról bennem egy kétdimenziós papírkép élt: a pajeszos, nagy kalapos, szakállas, öreg bácsikról, akiket a könyvek lapjain láttam. Ez a kép akkor átfordult valami nagyon elevenné, amelyhez lehetett kapcsolódni.*”

„*Éppen azért, mert én semmilyen hagyományos zsidó nevelést nem kaptam, nem ivódott a vérembe (...) a kizárólagos férfi rabbi-imázs.*”⁴⁰

Kelemen Katalin elkezdett rabbinikus feladatokat vállalni a közösségben: vezette a kurzusokat, az istentiszteletre való felkészülést, a Tóra-kört, a gyermekprogramokat. Egyre na-

³⁷ <http://womensrabbinicnetwork.org>

³⁸ European Conference of Women Rabbis, Cantors, Scholars and all Spiritually Interested Jewish Women and Men.

³⁹ <http://www.bet-debora.net>

⁴⁰ SZÁSZ 2012: 249.

gyobb igény alakult ki a társaságban arra, hogy ebbe az irányba menjenek tovább — együtt. Szerettek volna egy saját magyar rabbist. Kelemen Katalin maga is nagy örömét lelte ebben a tevékenységben, és ezzel párhuzamosan, fokozatosan fogalmazódott meg benne, hogy szívesen választaná ezt a pályát. Így — mindenki örömére — rabbinikus tanulmányokba kezdett a Leo Baeck College-ban. Rabbivá avatására 1998-ban került sor Londonban. Ünnepléses beiktatását 1999. március 7-én tartották a BM Dunapalotában, neves külföldi vendégek részvételével.

Kelemen rabbinó személyében manifeszt módon fejeződött ki a progresszív irányzat egalitárius felfogása, ami elcsodálkoztatta, illetve megdöbbenetete nemcsak a vallásos, hanem a szekuláris zsidókat is. A reformer és női mivolta által indukált, személyét övező elutasítás összefonódott a Szim Salom elutasításával. Ugyanakkor egyénisége sokakat megszólított. Egyéni tapasztalatai generációja több tagjának személyes élményéhez hasonlítottak, ami az azonosulás érzése folytán felkelthette érdeklődésüket az irányzat iránt. Női mivolta szembeűnővé tette az irányzat és a közösség másságát, ami fontos tényezővé vált akkor, amikor a zsidóságban meglévő sokszínűséget a fiatal szervezetek, zsidó közéleti szereplők, kutatók, tudósok is nyilvánvalóként és értékékként igyekeztek bemutatni. Nőként, női rabbiként üdvözölték a zsidó feministák is.⁴¹

A progresszív irányzatot választó nőknek különösen fontos az egalitárius szemlélet, amelyet a férfiak is az irányzat lényeges ismérvének tartanak. Az alábbi idézetekben a Szim Salom Közösség női tagjai arról vallanak, hogy számukra éppen az emancipált felfogás és a női rabbi személye miatt lett szimpatikus az irányzat, illetve a közösség.⁴²

„Azok a nők, akik koedukált iskolába jártak, mint én, és akiknek teljesen természetes volt, hogy mindenben egyenrangúak a fiúkkal, azok nem tudnak egy olyan vallásos zsidóságot választani, kiszakítva eddigi életükből, hogy csak a zsinagógában ne ülhessenek a barátjuk, a férjük, a nagypjuk mellé, és ne tehessék ugyanazt, mint a férfiak. Egyszerűen ez egy törés lenne.” (49 éves nő, 2000)

„Nekem csak a reform irányzat felel meg. Emancipált felfogása miatt. Szándékomban áll megnézni más istentiszteleteket is, de nem akarok olyan 'klubhoz' tartozni, amelyik nem fogad el.” (30 éves nő, 2000)

„A reform zsidóságban egy alapgondolat, hogy a férfiak és a nők egyenjogúak. Nincsenek külön a zsinagógában. A minjában nemcsak tíz férfi tartozik, hanem tíz ember, így a nőket is beleszámítják. Számomra ez egy nagyon fontos szempont. Nem vagyok feminista, de ez fontos számomra. Minden tisztséget, amit egyébként hagyományosan csak férfi tölthet be, azt a reformban a nő is. Lehetnek rabbik is. Minden tevékenységet, micvát,⁴³ amit a férfiak végeznek, a nők is végezhetik: olvashatnak Tórárt. A Szim Salomban Kelemen Katalin a rabbi, az első női rabbi. Ami szintén fontos számomra.” (47 éves nő, 2005)

⁴¹ SZÁSZ 2012: 102–105, 248–250, 264–265.

⁴² SZÁSZ 2012: VIII.4 és IX.5 fejezet, F.6 sz. függelék.

⁴³ *Micva, micve* (héber): „parancsolat”. 1. Vallási előírás, kötelezettség. 2. Jócselekedet.

„Engem a női rabbi, és a teljes egyenjogúság is nagyon vonz.” (30 éves nő, 2003)

„Nagyon tetszik az a nyitott gondolkodás, amit itt megtaláltam. Úgy tudnám ezt kifejezni, hogy lélegezni tudok itt. Tehát nem érzek szűk, behatárolt korlátokat. Nekem az is nagyon imponál, hogy teljes egyenjogúság van, nő a rabbi, ... lehet, hogy egy kis feminizmus is van ebben. (...) Bárkit szeretettel fogadnak, aki nem zsidó, az sem érzi kívülállónak magát.” (30 éves nő, 2003)

Felhasznált irodalom

- BASKIN, Judith (szerk.) 1991: *Jewish Women in Historical Perspective*. Detroit: Wayne State University Press.
- BENBASSA, Esther 1997: *Histoire des Juifs de France*. Paris: Editions de Seul.
- DAVIDMAN, Lynn – TENENBAUM, Shelly (szerk.) 1994: *Feminist Perspectives on Jewish Studies*. New Haven – London: Yale University Press.
- DONIN, Hayim Halevy 1998: *Zsidónak lenni*. Budapest: Göncöl.
- FISHMAN, Sylvia Barack (szerk.) 1992: *Follow My Footprints: Changing Images of Women in American Jewish Fiction* (Brandeis Series in American Jewish History, Culture and Life). New England – Hanover – London: Brandeis University Press.
- FROJIMOVICS, Kinga – KOMORÓCZY, Géza – PUSZTAI, Viktória – STRBIK, Andrea 1995: *A zsidó Budapest I-II*. Budapest: Városháza – MTA Judaisztikai Kutatócsoport.
- GASQUET, Béatrice de 2009: La barrière et le plafond de vitrail. Analyser les carrières féminines dans les organisations religieuses. *Sociologie du travail* 51(2), 218–236.
- GRAHAM, David – VULKAN, Daniel 2010: Synagogue Membership in the United Kingdom in 2010. *JPR Publications*, May 2010. Institute for Jewish Policy Research.
- GROSSMAN, Naomi 1999: New York: A feminizmus lassanként betör még az ultraortodox közösségekbe is. *Szombat* 1999. március, 8–9.
- HYMAN, Paula E. 1995: *Gender and Assimilation: The Roles and Representation of Women*. Seattle – London: University of Washington Press.
- JÓLESZ, Károly 1985: *Zsidó hitéleti kislexikon*. Budapest: MIOK.
- LAU, rabbi Israel Méir 1994: *A zsidó élet törvényei*. Jerusalem: Machon Massoret Yeshivat Chaje Moshe.
- LÖWY, Michael 1988: *Rédemption et utopie. Le judaïsme libertaire en Europe centrale. Une étude d'affinité élective* (Sociology d'aujourd'hui). Paris: Presses Universitaires de France.
- MAYER, Egon – KOSMIN, Barry A. – KEYSAR, Ariela 2001: *American Jewish Identity Survey: AJIS Report. An Exploration in the Demography and Outlook of a People*. New York: The Graduate Centre of the City University of New York.
- PERESZTEGI, Ágnes – RÖHRIG, Elaine 1999: „A zsidóság olyan vallás, ahol a nőknek sok szerep jut”. *Szombat* 1999. március, 9–10.

- PETŐ, Andrea 1999: A judaizmus feminista olvasata. *Szombat*, 1999. március, 4–6.
- PÉCSI, Katalin (szerk.) 1999: Nők, zsidók. Feministák? A Szombat női melléklete. *Szombat* 1999. március, 3–19.
- SILVERSTEIN, Alan 1994: *Alternatives to Assimilation: The Response of Reform Judaism to American Culture, 1840–1930* (Brandeis Series in American Jewish History, Culture and Life). New England – Hanover – London: Brandeis University Press.
- SZÁSZ, Antónia 2002: *Parázs. A magyar asszimilált zsidóság útkeresése. I. Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség* (Etnoregionális Munkafüzetek 87). Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont.
- SZÁSZ, Antónia 2008: A progresszív judaista mozgalom és a tradicionális zsidó értékek és normák. In: Nagy, K. – Orbán, A. (szerk.), *Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben*. Budapest: Gondolat. 97–107.
- SZÁSZ, Antónia 2012 [2010]: *Progresszív judaizmus Magyarországon. Identitás-(re)konstrukció reform zsidó közösségben*. Doktori disszertáció. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitikai Intézet.

FÜGGELÉK

A feminizmus és a progresszív judaizmus kapcsolata

A progresszív judaizmus egyik markáns jellemzője az emancipáció nyílt hirdetése és felvállalása, ami már önmagában felveti az irányzat, illetőleg a progresszív közösségek és a feminizmus kapcsolatának kérdését.

Jóllehet a reform mozgalom a nők vallási, hitközségi szerepét illető emancipációt már a 19. század első harmadában meghirdette, a társadalmi nemek vizsgálata csak az 1990-es években érte el a judaiztikát. E tudomány egyetlen elfogadott forrása a kizárólag férfiak által létrehozott rabbinikus szövegek, kommentárok által áthagyományozott tudás, amely ellenszenvvel és intézményi ellenállással fogadta a feminizmus újraolvasási kísérleteit.⁴⁴ Ám kezdetben a feminista nyelvészek is bizonytalankodtak a tekintetben, hogy egyáltalán lehetséges-e megalkotni egy olyan szöveg nőközpontú szövegmagyarázatát, amely „nyelvészetileg férfias”, hiszen a férfiak egy csoportja által íródott, férfiuralmú társadalom leírását rejti, és az Isten is férfialakokon keresztül szólal meg benne.

Közben fokozatosan megtörték a szövegértelmezési tabuk: egyes zsidó körökben már jóval korábban elfogadottá lettek a tórai szövegek egyéni, személyes magyarázatai, és legitimé váltak a zsidó Bibliáról való, a modern életre is reflektáló diskurzusok. De nem csupán a progresszív irányzat körében: külföldön sorra alakulnak ortodox női *jesivák*, Talmud-Tóra tanulókörök is, „*mely jelzi, hogy a nők igénylik a jelenléteket a férfias tudományban*”.⁴⁵

Magyarországon a II. világháború előtt is számos nőegylet működött, főleg a templomkörzetekben, de azokon kívül is. Ezeknek a munkáját a WIZO⁴⁶ Hungary Egyesület vette át. A magyarországi ultraortodox Chábád Lubavics Egyesület is kínál kizárólag nőknek szóló előadássorozatot. Az előadások lelkes látogatóinak kezdeményezésére 2004 januárjában megalakult a Hanna Zsidó Női Klub. A Bálint Zsidó Közösségi Ház pedig az 1996-ban indult Rosh Chodesh női körnek ad otthont, amelynek tagjai (vallásos, parókás ortodox nőktől egészen a vegyes házasságban élőkig, agnosztikusokig és ateistákig) együtt tanulmányozzák a Bibliát, híres bibliai nőkről, vagy nőket érintő témákról beszélgetnek.⁴⁷

Manapság a nők egy része a hagyományos zsidó vallási irányzatokban is igényt tart a vallásról való közös gondolkodásra, sőt, akár a judaizmus „feminista olvasatára”⁴⁸ is, de a női szerepek vallási emancipációja a progresszív mozgalomban mondatik ki és valósul meg.

⁴⁴ DAVIDMAN – TENENBAUM 1994.

⁴⁵ PETŐ 1999: 4. Az Amerikai Egyesült Államokban a '90-es évek óta nem ritka, hogy fiatal ortodox vagy hászid zsidó nők Tórát tanulnak, használják a számítógépet, az Interneten olvasgatnak, megszerzik a jogosítványt, és ortodox környezetben tanárként, orvosként, recepciósként, pénztárosként dolgoznak. Mi több, 1998 februárjában New Yorkban *Ortodoxia és Feminizmus* címmel konferenciát is rendeztek (vö. GROSSMAN 1999: 8).

⁴⁶ WIZO: Women's International Zionist Organization.

⁴⁷ PERESZTEGI – RÖHRIG 1999: 9–10.

⁴⁸ PETŐ 1999: 4.

A Szim Salomban és a Bét Orimban teljesen természetes, hogy a nők a férfiakkal együtt tanulmányozzák a Bibliát, közösen elmélkednek róla a liturgia órákon és a Tórákörön.

A feminista történészek a Bibliát történeti forrásként használják a társadalmi nemek szerkezeti alakulásának, a társadalmi és vallási szerepek, kötöttségek viszonyrendszerének feltárásához, változásainak bemutatásához. Más tudományok is elkezdtek kutatni a zsidó nők élményanyagát, spiritualitását, önmeghatározását és önkifejezését. Hangsúlyozzák, hogy ezek nem lehettek függetlenek a férfiak által sokáig rájuk kényszerített elkülönültségtől, a vallásosság otthoni megélésétől, a közéletből való kirekesztettségtől, de a női értékek, szokások és a másság belső megfogalmazásától sem.⁴⁹

Ennek az áramlatnak a hatására alapította hazánkban hét feminista értelmiségi nő — közöttük Dr. Pécsi Katalin irodalomtörténész és Dr. Pető Andrea történész, szociológus, a Magyar Szociológiai Társaság Feminista szekciójának elnöke — az Esztertáskát, vagy más néven a Zsidó Asszonyok Archívumát. Céljuk „feltárni, lejegyezni és közzétenni a zsidó nők gazdag örökségét, mindazt, amivel hozzájárultak családjaik, közösségeik és egész világuk épüléséhez”, hogy ezzel rámutassanak a zsidó nők szerepének jelentőségére a családban mint gazdasági, érzelmi és vallási alapegységben, illetve a szélesebb társadalmi, kulturális kontextusban, s ezáltal teljesebbé tegyék a (korábban szinte kizárólag férfialakokra, férfitörténetekre alapozott) történelmi képet.⁵⁰ E kezdeményezésből jött létre 2007-ben az EszterHáz Egyesület a Zsidó Kultúráért és a Feminista Értékekért.

A zsidó vallásban a nők emancipációja még nem általános, hanem egy kivándó cél, s így akár feminista programnak is felfogható. Ezért a zsidó feminista nők e tekintetben partnerként tekintenek a progresszív zsidó közösségekre.⁵¹

Az Eszterház mindkét közösséggel kapcsolatot ápol, figyelemmel kísérik programjaikat, előadást tartanak, együttműködések építenek ki.

Először 2004 januárjában látogattak el a Szim Salomba. A Szim Salom Hírlevélben akkor-tájt közöltek az Esztertáska honlapjáról származó, elemző írásokat. Kelemen rabbinő szívesen eleget tesz Pécsi Katalin meghívásainak, és az EszterHáz rendezvényein ő is vállal előadást a progresszív értelmezésekről. 2010. január 10-én az EszterHáz „Láthatatlanság vagy jelenlét? zsidó és női szemináriumán például „Sára komplex személyisége, a progresszív judaizmus szerint” címmel tartott előadást.

A Bét Orim és az EszterHáz 2008-ban közös nőnap programot szervezett a Bét Orim Agora Akadémia című programsorozatának keretében, ahol „A könyvek asszonyai: a nők a kortárs zsidó irodalomban” címmel Pécsi Katalin adott elő. 2010 novemberében pedig „A tettes neme. Nyilas nők az igazságszolgáltatásban” témáról Pető Andrea beszélt.

Kutatási tapasztalataim azt mutatják, hogy bár a progresszív irányzat nyíltan felvállalja és hirdeti a női emancipációt a zsidó vallási és hitközségi életben, ez nem jelenti azt, hogy az

⁴⁹ BASKIN 1999; DAVIDMAN – TENENBAUM 1994; FISHMAN 1992; HYMAN 1995.

⁵⁰ Több országban készült már ilyen gyűjtemény, sőt egészen részletes, feminista szempontú történet- és társadalomrajz. (Az amerikai zsidóságot illetően lásd DAVIDMAN – TANENBAUM 1994: 120–190.)

⁵¹ A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata, a Szombat 1999. márciusi, *Nők, zsidók. Feministák?* című tematikus számában helyet kapott Kelemen rabbi és a Szim Salom is (PÉCSI 1999).

irányzat feministának vallaná magát, ahogy azt sem, hogy a progresszív közösségekhez csatlakozók feministák lennének. Néhány kivételtől eltekintve nem tartják magukat feministának a két közösség tagjai. (Eddigi beszélgetéseink alapján úgy tűnik, hogy ez a feminizmussal kapcsolatos társadalmi előítéletekre, illetve az arról való kevésé letisztult ismeretekre vezethető vissza.) Érdeklődnek a női szempontú megközelítések, értelmezések iránt, szívesen fogadják az ilyen témájú előadásokat. S ha a feminizmust nem is teszik magukévá, bizonyos eszméivel, törekvéseivel egyetértenek — akár anélkül, hogy tudnának azok feminista eredetéről. Számukra a szerep-egalitárius szemlélet a világi mindennapjaikban megszokott, ezért magától értetődőnek tartják, hogy ez a hitéletben is érvényesüljön.